

Stereotypy a klišé v mediální projekci genderu

JANA VALDROVÁ*

Pedagogická fakulta Jihočeské univerzity, České Budějovice

Gender Stereotypes and Clichés as Presented in the Media

Abstract: This paper presents a gender analysis of the language component of role stereotypes as they are generated by the media. The attitudes of media presenters, journalists and public figures from all walks of community and political life demonstrate a lack of gender awareness, prejudices, limited knowledge of both the history and the current achievements of the female movement, as well as of its intents and objectives, and their disparaging of female emancipation and feminism borders on mockery.

The sample of media statements the author has collected within the past four years testifies to the gender-incorrectness encountered in speech; both in the stock of words and in the stock of phrases such patriarchal expressions like 'man the hunter', sexist terms like 'sexual harassment', or negatively loaded words like 'feminist' are quite common. Questions like, "Is bodybuilding good for women?", are instrumental in ingraining the traditionally split perception of male/female roles. An obviously conservative attitude to male and female qualities taints personal statements, opinions expressed in interviews, and entire TV/radio programmes.

Starting in the late 1960s feminist linguistics began justifiably to criticise the sexist use of language. In continuation of feminist linguistics the post-feminist period has introduced *gender linguistics*. Speech, and communication through speech are the kinds of social behaviour that may generate role stereotypes, or, conversely, when properly gender sensitive, they may play a decisive role in suppressing these stereotypes, thus contributing to the equal chances of both sexes.

Sociologický časopis, 2001, Vol. 37 (No. 2: 183-205)

Úvodem

Sdělovací prostředky hrají významnou normotvornou úlohu při demokratizaci společnosti. Jejich současný způsob prezentace genderu, tedy pohlaví jako sociálního faktoru, je z tohoto hlediska opakovaně a oprávněně kritizován. Všeobecně není znát snaha prezentovat ženy jako rovnoprávné občany [viz mj. *Regionální...* 1999].

Zpráva z roku 1998 o plnění závěrů 4. světové konference o ženách konstatuje, že česká média zobrazují ženy „způsobem, který vyznívá kontraproduktivně až dezinformačně. To se týká zejména pořadů veřejnoprávní televize, jejich debat o feminismu či postavení žen ve společnosti. Otázkám a problémům souvisejícím s postavením žen a ženskými životy se věnují málo. Jejich zájem je povrchní a nahodilý, či má ráz konjunkturálních kampaní“ [*Platforma...* 1998].

*) Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Jana Valdrová, katedra germanistiky Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, Jeronýmova 10, 371 15 České Budějovice. e-mail valdrova@pf.jcu.cz

Tato práce předkládá výběr z výpovědí, realizovaných prostřednictvím českých masmédií během posledních čtyř let, přičemž těžiště pozornosti tvořil přelomový rok 2000. Hlavními zdroji citací byly oba programy České televize, obě komerční televize, nejčtenější periodika Lidové noviny (LN) a Mladá fronta Dnes (MFDnes), časopisy pro rodinu a pro mladé lidi (Květy, Reflex aj.), ojediněle ženské časopisy.¹

S výjimkou systematicky sledovaného, nedávno vzniklého pořadu *Sama doma* vznikl zde předkládaný vzorek pět let trvajícím namátkovým průzkumem uvedených titulů a pořadů s cílem empiricky doložit výše kritizovanou kvalitu přístupů médií ke zpracování ženské tematiky. Součástí práce nebylo statistické vyhodnocení genderových asymetrií, avšak je zřejmé, že pořadů a článků se solidně a objektivně zpracovanou ženskou tematikou je dosud znatelně méně² a s menším okruhem příjemců, než nekorektních projevů, s nimiž je konfrontována česká veřejnost.

Autorka se soustředila na odhalování a kritickou analýzu běžných genderových klíšé („žena má větší cit pro výchovu dítěte než muž“; „práce je mužská doména“ atd.), a na bázi těchto klíšé produkovaných mediálních stereotypů žen a mužů. Jazykový materiál je utříděn do tematických celků a zkoumán z hlediska genderové lingvistiky³ – pragmatické jazykovědné subdisciplíny, která se opírá o sociologický koncept.

Řeč a komunikaci vykládá sociolingvistika jako sociální jednání. Způsob pojmenování skutečnosti (nebo dokonce již sám fakt, *zda vůbec* je skutečnost vnímána – viz problém jazykové neviditelnosti žen, kap. 1) indikuje postoje mluvčích k ní a rozhodujícím způsobem ovlivňuje její recepci širokou veřejností. Osobní se i v jazyce a řeči stává veřejným, soukromé se stává politickým. Sociologický koncept prohlubuje vnímání schopnosti jazyka odrážet sociální realitu a také ji ovlivňovat, měnit nebo naopak fixovat do povědomí [Samel 1995: 10, von Braun a Stephan 2000: 276].

Genderová kritika má senzibilizovat veřejnost pro změnu postojů s cílem, aby se jazyk stal jedním z nástrojů implementace politiky rovnosti pohlaví. Například otázka moderátorky, zda se u nás provádí kontrola otců na rodičovské dovolené z hlediska jejich schopnosti vychovávat dítě (viz kap. 7), byla vyslovena vážně a host pořadu ji také vážně (záporně) zodpověděl. Teprve analýza soustředěného vzorku výpovědí stejného typu vyjeví strukturální diskriminační praktiky médií.

V české jazykovědě je genderově kritický úhel pohledu spíše odmítán, částečně z obavy před nežádoucím zpolitizováním jazyka. V prestižní příručce češtiny je kapitola o jazyce žen nazvána *Jazyk pro druhé pohlaví* s tím, že označení „druhé pohlaví“ je – patrně bez hlubší znalosti díla Simone de Beauvoir – shledáno „ironickopůvabným“. Teze, že jazyk konstruuje skutečnost, je označena za doktrínu. V závěru zaznívá názor, že „diskurs o mužských a ženských rolích přináší novou kategorizaci, ale formuluje ji na pozadí osvědčených stereotypů“. Tři z celkem sedmi řádků závěru jsou věnovány citátům, mj.

¹) Dívčí a ženské časopisy jsou předmětem samostatných analýz jiných autorů/autorek.

²) K seriózním, dříve nevidaným pokusům o zpracování ženské tematiky patří např. pořady ČT 2 *Intolerance* (25. 10. 2000), *Kdo drží druhou půlku nebe* (11. 12. 2001), *Žena dnes a zítra* (13. 1. 2001). Zařazování ženské tematiky na „menšinovou“ ČT 2 ale budí dojem, že většina českých žen má jiné starosti.

³) Označení genderová lingvistika se jeví vhodnějším než původní atribut feministická, tedy *pro-ženská*, neboť lépe odpovídá požadavku rovného pojednávání pohlaví.

„...ženy nevědivají, co chtějí“ a „...za vším hleděj ženu“ [Čmejrková 1997: 157 in Daneš et al. 1997].

Jiná stat' nazývá feministickou lingvistiku „módní vlnou“, „... – a tomu se brání, s tím bojují – mnohé současné lingvistky v Americe, Anglii, Francii, Německu...“ [Hoffmannová 1995]. Bohemista František Daneš ve své kritice článku J. Valdrové uvádí, že „se zřejmě nechala svést textem jedné české sociologické studie (...), v níž se ekvivalence *rod-gender* uvádí, leč vzápětí se zavádí termín *gender*, a to s podivným odůvodněním, že prý ‚postihuje podstatu rozdílného postavení mužů i žen ve společnosti‘. Tato domněnka je však nejspíše konstruktem feministických autorek, standardní slovníky angličtiny nic takového neuvádějí“ [Daneš 1997: 255; týká se článku Valdrová 1997].

Citelně tedy schází ochota seznámit se s obsahem a cíli feministické/genderové lingvistiky – jazykové reflexe ženského hnutí 70. let, s dnešním stavem výzkumu jazyka a komunikace z hlediska genderu, a především není patrná snaha pracovat interdisciplinárně.

Českou společnost povýtce minul genderový, avšak také specificky *pro-ženský* diskurs. Jeho přirozenou součástí by se musela stát kritická analýza způsobu, jakým v češtině komunikujeme o ženách a s ženami. V profilu současné české ženy chybí dimenze angažovaného občanství – ta se nemůže rozvinout, pokud ženy neetablují a společnost neakceptuje také autonomně ženský způsob mluvního projevu. K němu patří jazykové zviditelnění žen, kritický postoj vůči patriarchalistickým klišé,⁴ genderová vyváženost témat po stránce kvantitativní i kvalitativní, a konečně nalezení, prosazení a potvrzení vlastní ženské identity, která nebude pouze odvozena z mužské.

1. Rovnost pohlaví v pojetí médií

Nepřítomnost ženských názvů osob v novinových titulcích vyvolává dojem, že ženy se nijak nepodílejí na chodu společnosti (1).⁵ Tento jazykový úzus však ve skutečnosti pojmenovává reálný poměr ekonomicky a společensky prestižních funkcí a pozic z hlediska genderu (2). Na nadměrné distribuci tzv. bezpříznakového maskulina se podílí mj. nepřesný překlad z angličtiny a němčiny, zaměňují se výrazy „člověk“ a „muž“ (3).

Stále přetrvává tendence rozdělovat svět, někdy poněkud naivním způsobem, na „ženský“ a „mužský“ s jasně definovanými okruhy zájmů a problémů (4). Platí to pro pořad *Sama doma* (viz samostatná kapitola), ale i pro různé časopisecké rubriky, kde ženy jsou baveny a rozptylovány módou a kosmetikou, zatímco mužům jsou poskytovány nejnovější informace ze světa vědy a průmyslu.⁶

⁴ Tolerance „jazykového chlapáctví“ vede v extrémech k přehlížení projevů *jazykové pornografie* (termín: Valdrová) typu „Konec vlády růže s ptákem“ (billboard Čtyřkoalice ve volbách 2000), „Můžeš si ho strčit do... kabelky“ (reklamní billboard na časopis), „Je jemný, hebký a tááák dlouhý!“ (televizní reklama na toaletní papír), „Jedinečná kombinace šterbin a otvorů“ (televizní reklama na holicí strojek, pronášená podmanivým mužským hlasem) atd.

⁵ K tomu podrobně „Novinové titulky z hlediska genderu“ [Valdrová 2001]. Kritika úzu označování osob na vzorku tisíce novinových titulků. Problematika byla v západoevropských zemích podrobně zkoumána již v 80. letech a ošetřena zrovnoprávňujícími směrnicemi a zákony, např. [Wodak et al. 1987].

⁶ Týká se např. *Reflexu*. Kritický dopis autorky byl sice redakcí uveřejněn v příštím čísle, avšak nedoznal žádný vliv na podobu rubrik.

Lze pozorovat bezradnost v uchopování vpravdě „módního“ tématu rovnosti šancí (5, 6, 7). Tyto výpovědi totiž představují ojedinělé připomínky existence mužského prvku v jinak výlučně ženském společenství pořadu *Sama doma*.

Na ženy se v českých médiích nahlíží patriarchalisticky, tj. v psychické i ekonomické vazbě na mužích. Ženské mediální rolové spektrum zná ženu-matku, milenku, manželku, pečovatelku, spotřebitelku. Veřejnost se téměř nesetká s inscenací úspěšné, respekt a uznání vzbuzující vědkyně či vzděláním a rozhledem imponující matky pěti (vlastních) dětí.

Vzácné pokusy o filmové zpracování ženských témat zůstávají v zajetí patriarchalistických postojů. Klišovitost postihuje filmové scénáře: pohledná dívka se účastní konkurzu na modelku, trápí se, zda je dost hezká. Matka pronáší větu „To přece záleží na tom, kdo to posuzuje“.⁷ Zdá se, že je to okolí, nikoli žena sama, kdo určuje její vztah k vlastnímu zevnějšku.

Hlavní roli v televizní inscenaci s námětem znásilnění hraje eroticky vyzývavá K. Brožová, oblečená do těsných minišatů s hlubokým výstřihem. V „sexy“ minisukni se objevuje také na manželově pohřbu. Role oběti je nevěrohodná, herečka naplňuje vžitý předsudek „sama si o to říkala“. Film absurdně končí obdivným výrokiem ženina terapeuta „Jste krásná žena“. Autorský záměr se nešťastně míjí účinkem.⁸

Žena s „netypickými zájmy“, narušitelka hranic „mužského světa“, musí riskovat ztrátu ženství, a následkem toho i mužské galantnosti. Na pracovišti s převahou mužů volí žena mezi dvěma extrémními strategiemi „volánků“ a „kalhot“, a zpečetí je tím nekompromisní vymezení rolí (8).

I nejradikálnější ženy ale prý ve skutečnosti touží po návratu do domácnosti (9). Mediálně favorizovaná mladá žena nemá ujasněny osobní priority – chce být domácí puťkou, či intelektuálkou? Přesto proklamativně a emocionálně vypjatě promlouvá za druhé: „který by nás zahnal“, „i ta nejradikálnější bojovnice“, a umísťuje svoji rozporuplnou výpověď do nejčtenějšího magazínu. Rozšiřuje tím dojem (a *Lidové noviny* s ní), že ženy skutečně „nevědí, co chtějí“.

O nerovných vztazích mezi pohlavími se zpravidla žertuje (13), kritice se média vyhýbají. V českém jazykovém prostředí se hierarchizace pohlaví projevuje familiárním označováním žen křestními jmény, zatímco jejich mužské protějšky jsou nazývány příjmením a funkcí (10, 11, 12). Reciproční titulek s mužským subjektem vyjeví nekorektnost: „Bill blahopřál Georgeovi“, „Václav byl propuštěn z nemocniční péče“.⁹

1. „Češi, kteří dobyli svět.“ Článek o Dagmar Peckové a Evě Urbanové, *Ring* 1. 8. 2000

2. „Muži zákona výrazně přitvrdili.“ *LN* 12. 4. 2000

3. „Muž tisíciletí“ – tak nazvali vědci kosterní pozůstatky člověka, staré 6 milionů let.“ Zpráva o nalezení pozůstatků šesti jedinců v Africe, „21“ ČT 2, 25. 12. 2000

⁷) Ranč u Zelené sedmy, scénář Eva a Ivo Pelantovi, ČT 1, listopad 2000.

⁸) Znásilnění, scénář M. Sovják, ČT 1, 24. 1. 2001. Nejmenovaný široce uznávaný poradenský psycholog v osobním rozhovoru s autorkou této práce vyjádřil názor, že ženu prakticky nelze znásilnit, pokud tomu sama nenapomůže. Leden 2001.

⁹) Křestním jménem je záhodno označovat osoby tehdy, jestliže si to samy přejí, nebo pokud takové označení vyjadřuje, že se staly „miláčky společnosti“. Dagmar a Hillary jsou sice spíše výjimkou z české jazykové praxe, ale feministická kritika vnímá jako diskriminaci žen také typ *Dr. Karel Novák s chotí* místo *Dr. Karel Novák s chotí ing. Evou Novákovou*.

4. Moderátorka pořadu o dopisových ohlasech odpovídá na dopis, kritizující příliš „ženské“ zaměření pořadu Domáci štěstí: „Ubíráme se cestou stále mužnější. Šestý díl bude například o víně...“ ČT 1, 27. 2. 2000
5. „Je osteoporóza spravedlivá nemoc? Postihuje stejnou měrou muže i ženy?“ M. Menšíková se táže lékaře v Sama doma, 27. 3. 2000
6. „Jaký je dejme tomu vztah mezi mužem a ženou, houslistkou a houslistou?“ S. Lekešová se táže G. Demeterové, Sama doma, 28. 3. 2000
7. „Těhotenství by mělo být nejkrásnějším obdobím každé ženy, možná i budoucího tatínka.“ (Pozn. aut.: nenásleduje jediná zmínka o prožívání těhotenství budoucími otci.) Sama doma, 7. 2. 2000
8. „Na pánském pracovišti si žena obvykle vybírá ze dvou strategií: buď si takzvaně natáhne kalhoty, nebo sáhne po volancích. Vědomě jsem sice žádnou taktiku nevolila, ale bližší by mi přece jen byly ty kalhoty. (...) Pravda, je pár kolegů ještě ze staré školy, kteří mi dají přednost ve dvěřích, přidrzí kabát.“ Chirurgyně prof. M. Pešková v *Magazínu MFDnes* 1. 6. 2000
9. „A to, že bych byla ráda něčím přívěskem, slabším pohlavím, domácí pučkou (...), to si s vysokoškolským diplomem netroufám ani verbalizovat. (...) Nevím, jak by musel vypadat chlap, který by nás zahnal zpátky do kuchyně (...), ale vím, že i ta nejradikálnější bojovnice za ženská práva po něm doma v noci touží.“ B. Nesvadbová, Muže miluji – na těch mi nevadí nic, *LN magazín* 5. 5. 2000
10. „Hillary bojuje o senátorské křeslo.“ Upoutávka na článek *LN* 3. 5. 2000
11. „Hillary versus Giuliani: vyrovnaný stav.“ Tamtéž s. 9
12. „Dagmar si v ‚Marii Stuartovně‘ zatím nezahraje.“ *Rádio Frekvence 1*, 29. 10. 2000
13. „Když tak ležíte na tom kanapi a manželka něco dělá...“ M. Plzák, Bolkoviny, 2. 2. 2000
14. „Hillary se stala senátorkou.“ *MFDnes* 9. 11. 2000

2. Patriarchalistické hledisko jako hodnotící kritérium

Patriarchalistický úhel pohledu bývá zároveň podsouván v podobě nezpochybnitelné normy (1, 2, 6, 8, 10 atd.). Citově zbarvené výrazové prostředky naznačují recipientům, jaké postoje by měli zaujmout k popisované realitě (5). Jednostrannost pojetí vede ke zkreslování skutečnosti a zamlžování skutečných příčin jevů (1, 9).

Ženský výkon se podle tradicionalistického pojetí genderu nemůže rovnat mužskému. Účast žen v náročné sportovní akci snižuje její prestiž (4). Diskutabilním výpovědím, zejména v živém vysílání, jistě nelze a není žádoucí zabránit. Na druhé straně ponechat taková mínění bez komentáře nebo nekonfrontovat je s názory žen často znamená akceptovat nekorektnost či přímo diskriminaci (2, 7).

Upřímné a čestné chování bývá asociováno s *chlapstvem* bez ženského ekvivalentu. Slovní klišé povyšuje fenomén mužství na morální hodnotu (12). Nezbyvá tedy často ženám nic jiného, než *se vzmužit, nebýt baba* či *zbabělec*, k problémům se stavět *mužně* a *chlapsky přímo*.

Závažné chyby televizních dramaturgií se projevují v prosazování mužských hledisek bez protiváhy – snad z obav ze zproblematizování celé záležitosti. Pořad *Za dveřmi* je A. G. o etice reklamy nepozval – i přes rostoucí stížnosti na některé misogynní, až sadis-

tické praktiky reklamních agentur – ani jedinou ženu, aby se vyjádřila ke způsobu používání ženského motivu v reklamě.¹⁰

1. „Dalším turistickým lákadlem je v Thajsku poněkud uvolněná morálka místních děvčat.“ Zprávy ČT 1, 26. 5. 1998
2. Politik S. Gros jako host Peříčka: „Čekal jsem, že žena je racionální tvor a že pochopí, že někdy nemám čas...“ TV Nova, 1997
3. M. Severa uvádí kolegyni v závěru Televizních novin: „Podívejte se dnes na nejkrásnější dívky z Miss universum a zítra na Jitku Slukovou. Můžete srovnávat.“ TV Nova, 27. 5. 1999
4. „Takový malý rodinný výlet s ženami na jižní pól.“ *MFDnes* 6. 1. 2000
5. Rubrika *LN* o zajímavých článcích z jiných periodik: „Petra Buzková rebeluje. V novém *Týdnu* 8/2000 nalákal čtenáře rozhovor s Petrou Buzkovou, představenou jako „rebel v sukních“ (...), „odmrštila stranickou funkci“ (...). „Tak se z partajní kariéry stává rebelie v sukních.“ *LN* 15. 2. 2000
6. Upoutávka na nový CD disk: „Jsou věci, které přetrvávají věky (jako třeba Karlův most nebo Karel Gott). Pak jsou věci, které odvaně čas (třeba ženskou krásu nebo ministra Baštu).“ *Patron* 8/2000
7. L. Výborná v rozhovoru se Svatoplukem Benešem: „Čím to je, že ženy ztrácejí něco ze svých půvabů a přitažlivosti?“ S. B. (bez zaváhání): „To je ta emancipace.“ Ranní vysílání TV Nova, 10. 3. 2000
8. Moderátorka Peříčka se táže herce z rodiny Hrušínských: „Seš dobrej v sexu? Seš dobrej v posteli?“ Mladý herec odpovídá kladně. TV Nova, 3. 3. 2000
9. (Hasiči) „mají slzný plyny a stříkačky, tak proč by nemohli stříkat na děvky... (...) Ta děvka bude desetkrát za den kontrolovaná, lustrovaná, však ono ji to přestane bavit.“ R. Uzel, Kotel, TV Nova 21. 9. 2000
10. „Finalistkám Miss 2000. Když jsem vás tak pozoroval, nebyl jsem si jistý, zda se dívám na Miss ČR nebo na Miss Somálsko. Zvlášť některé z vás opravdu připomínaly kostlivce. Zase ale (kromě asi dvou dívek) ušetříte na podprsenkách. Jarda z Kladna“ Dopisový ohlas *MS* 18/2000
11. Text pod fotografií k článku: „V některých zemích mají muži mnoho žen, ale nesmějí pít alkohol, u nás je to naopak: abychom vydrželi s jednou ženou, musíme se občas napít.“ *Reflex* 44/2000
12. „Jeho chlapsky přímá a pozitivní řeč mi uprostřed českého předvolebního trdlování najednou přišla jako hlas z jiného světa.“ P. Bílek v šéfredaktorském sloupku, *Reflex* 47/2000.

3. Muž-živitel, muž jako řídicí princip

Nadaná a úspěšná žena, která čte díla filozofů a vyzná se v ekonomice, nesmí zastínit muže, jinak přijde o své štěstí (1). Ženy by bez mužů nezvládaly drobné finanční záležitosti (6), vděčí jim za svou profesní dráhu (2, 7), za výrobky spotřebního průmyslu (4). Mediální image žen tak oslabuje jejich šance na komplikujícím se trhu práce.

Klišé o společenské hierarchii pohlaví paradoxně rozšiřují i moderátorky, deklarující přitom vlastní pojetí ženství (3). Je otázkou, zda občanská společnost chce tolerovat takové výpovědi.¹¹

¹⁰) ČT 2, 4. 10. 2000. Zúčastnění zástupci reklamních agentur chválili skandálnost reklam jako prodejní trik. Poznámka o sadismu se týká billboardu „Chcete, aby vám zobala z ruky“ (léto a podzim 2000), po četných stížnostech žen staženého z veřejných ploch.

¹¹) Průměrná doba domácího násilí na ženách, než se obrátí o pomoc, je 13 let. Čas pro rodinu, ČT 2, 5. 7. 2000.

Mnohé mluvčí si neuvědomují svou zodpovědnost za správnost vyjadřování před širokou čtenářskou a diváckou obcí. Dojem, že rodí gynekolog a žena mu pouze asistuje, mohla vyvolat nevhodně formulovaná otázka (5). Lékař verbálně popírá účast ženy na porodu – argument, že jde o profesní slang, na tom nic nemění.

Přirozeností ženy je její emocionalita. Teprve když žena překoná emoce a projeví racionalitu, tj. přihlásí se k hodnotě bytostně mužské, může pomýšlet na úspěch. Z bludného kruhu emocí ji vyvede muž (7). Moudrá žena přitom dbá na to, aby prvenství muže neohrožovala (9).

1. „O to více času věnuje (žena, která stojí o společenské uznání, pozn. autorky) přílohám *Hospodářských novin* a na nočním stolku má Poppera. Pak má malou naději, že bude zářit o trochu míň než její nakrucující se polovička, což je podmínkou pro udržení manželství.“ O čem přemýšlí Magda Vašáryová, *MFDnes* 4. 7. 1996
2. B. Blažek v interview s T. Pokornou: „Jak to děláte, odkud berete takové zázemí síly? Zřejmě v tom velmi významnou roli hraje váš manžel Viktor Karlik.“ – „Proto jsem si ho vzala.“ Co sklízí ten, kdo seje kritiku, *LN* 30. 9. 1999
3. N. Lenertová uvádí kuriozitu o Thajci, který se „oženil“ s panenkou Barbie: „Rozhodně doporučujeme takový sňatek. Taková manželka totiž nebude svému muži do ničeho mluvit.“ TV Nova 7. 12. 1999
4. Moderátorka rozhovoru s výrobcí podprsenek se loučí se zástupci firmy: „My vám děkujeme, že se o nás tak pěkně staráte.“ Sama doma, 14. 1. 2000
5. Moderátorka v rozhovoru s gynekologem: „Pane docente, kolik máte na svém kontě dětí?“ – „Už jako medik jsem porodil asi 550 dětí, celkem řádově tisíce.“ (Pozn.aut.: Správnější verze dotazu, kde by moderátorka slovně vystihla faktickou roli lékaře, by byla např. „Pane docente, kolika dětem jste pomáhal na svět?“) Sama doma, únor 2000.
6. Moderátor se táže vizážistky při líčení obličeje pozvané divačky: „Otázka pro nás, pro muže: kolik to stojí?“ – „Není naším cílem zruinovat manžely...“ TV Prima, 22. 2. 2000
7. „Pasivně se s Internetem obeznámila v práci, aktivně ji přiměl manžel. Proseděl u počítače celé hodiny, aniž by si všiml, co se okolo něj děje. Klára nejdříve – jako každá žena – začala žárlit. Pak se ale rozhodla celé věci přijít na kloub a zjistila, že Internet je úžasná věc.“ (...) „Jen pro zajímavost: šedou eminencí celého podniku je nikde neuváděný a nikde nezmiňovaný muž. Že by stydlín?“ Pozor, ženy uvnitř. *Reflex* 12/2000
8. Moderátorka v rozhovoru s hráčkou bridže: „Vím, že na bridž je zapotřebí stálého partnera. Ty jsi sice vdaná, ale manžel s tebou nechodí hrát. Nezlobí se na tebe?“ Sama doma, 27. 3. 2000
9. S. Lekešová zpovídá vítězku soutěže Podnikatel roku, zda nepřipravila o vítězství manžela: „Vy jste říkala, s manželem jsme se přihlásili“, to by byl docela malér, kdyby tomu tak bylo, ne?“ Sama doma, 23. 10. 2000

4. Tržní atraktivita ženství

Česká média si rychle začínají uvědomovat tržní uživatelnost ženství a podřizují jí způsob prezentace. Módní výraz „žena“ na předních stránkách novin spolehlivě poutá pozornost.¹² Takové titulky však zároveň usvědčují společnost z genderových asymetrií. Reciproční formulace by na ně upozornila: „Muž v čele senátu jako trik ODS?“, „Muž v čele Svobodných“, „Kutilem roku je muž“ (1, 6, 19).

¹² Tato metoda ovšem účinkuje jen za předpokladu dosavadního nadužívání tzv. „bezpříznakového maskulina“ v novinových titulcích.

Vztahy mezi ženami a muži jsou zprostředkovávány formou věčného boje pohlaví. Tematizují se odlehčeně (3), hojně se vyslovují bonmoty (4 aj.). Partnerské souznění se prohlašuje za mediálně zajímavou výjimku (11, 14). Slovníkem vzpoury pohlaví dramatisovaly LN zprávu o (nepatrném, pozn. aut.) zvýšení zájmu žen o vojenskou službu (17). Nechybělo ovšem nezbytné „harašení“ ve více než polovině textu článku.

Inscenace témat zejména v televizi je poznamenána snahou o „ozvláštnění“. M. Schulz se ve starším vydání pořadu Sněží tázal hosta „K čemu sou ti ženský dobrý?“, R. Šmucler se v Tabu TV Nova o „ženách na ocet“ pokusil o „humorný“ úvod s lahví octa apod. Tvůrci pořadů zvou osoby, jejichž přítomnost zaručuje, že se divácká obec bude především bavit. Dryáčnické aranžmá má zvýšit sledovanost (M. Jílková o N. Urbánkové: „Pes je lepší přítel než partner“¹³).

Žádná z televizí, veřejnoprávní nevyjímaje, ale ani tisk a rozhlas nezahájily seriózní diskurs o postavení ženy ve společnosti. Ve starším vydání pořadu Na hraně vystoupila dvojice Saudek-Saudková s výstředními názory na vztahy mezi pohlavími. Pořad Ta naše povaha česká dal najevo již podtitulkem Sex je náš, tak haraš a výběrem hostů (Jahelka, Saudek, Uzel) že se nehodlá tématem vážně zabývat.¹⁴

V pořadu Gilotina¹⁵ představila moderátorka B. Štěpánová „svět žen“ v rozverném pojetí „babince“ s bábovkou na stole; tři poslankyně oslovovala „ženské“ či „holky“, v závěru je obdarovala válečkem na nudle. Také v jiném díle téhož pořadu předurčila ženy k pouhé dekoraci politické scény, jestliže na otázku „Jak si představujete průměrnou českou političku?“ nabídla v předtočeném šotu s „průměrným voličem“ tři možnosti „a) 60-40-60, b) 90-60-90, c) 120-140-120“.¹⁶

Její přístup následuje např. mluvčí ODS, česká ex-Miss M. Maláčová, a ochotně sděluje přes obrazovku své míry.¹⁷ Redaktorka K. Vavrinčíková se v časopise *Ring* připojuje k „dáda“ pojetí žen-političek dvoustranou hereček, zpěvaček a modelek jako budoucí vlády ČR.¹⁸

1. „Žena v čele senátu jako trik ODS?“ *MFDnes* 9. 12. 1996
2. „Žena v čele slovenských národovců má úspěch.“ *MFDnes* 27. 10. 1999
3. „Evropská unie (...) žádá, aby i naše zemička uvedla rozverné dovádění mezi oběma pohlavími do patřičných mezí.“ Sex? Jen slušně, prosím! D. Morenová, *Květy* 51-52/1999
4. Poslanec Langer v Gilotině: „Ženy jsou kořením politiky, ale ne všichni muži to mají rádi ostře...“ Gilotina na „ženské“ téma, 16. 10. 1999
5. Tlustý: „Ženy mají lepší metody (než vstoupit do politiky, pozn. aut.), jak dosáhnout nadvlády, a už jí dávno dosáhly“. Tamtéž.
6. „Žena v čele Svobodných.“ *MFDnes* 1. 3. 2000
7. „První žena ve vedení US: Nechceme permanentní válku na pravici.“ *LN* 28. 2. 2000

¹³) Kotel, TV Nova, 30. 3. 2000.

¹⁴) podzim 2000.

¹⁵) TV Nova, 16. 10. 2000.

¹⁶) 2. 7. 2000. Známá komická herečka zastává funkci mluvčí stínové vlády žen, vzniklé v roce 2000 jako protest proti Zemanově jednopohlavní vládě. Zdá se, že její volba byla především úlitbou mužské části politické scény. Smysl stínové vlády tím ovšem ztrácí čitelnost. Po roce existence ostatně stínová vláda nepřesvědčila o oprávněnosti své existence a ženy se s ní neztotožňují.

¹⁷) Další prosím, TV Prima, 12. 10. 2000.

¹⁸) 14. 3. 2000 – předsedkyní vlády je J. Jirásková, ministryní školství K. Macháčková aj.

8. „Třetina amerických žen má vyšší plat než manžel.“ *MFDnes* 29. 2. 2000. Test kontrastu: „Dvě třetiny amerických mužů mají vyšší nebo stejný plat jako jejich manželky“.
9. „Další výrazná žena – Fiona Apple.“ *MFDnes* 29. 2. 2000
10. „Doktorka Mikie Quinnová: jak něžná žena obstojí na drsném Západě?“ ČT 1 11. 4. 2000
11. „Miloš Forman nezápasí se ženami.“ *Reflex* 14/2000
12. „Misogynův koutek.“ Název rubriky v *Reflexu*, 12/2000
13. „Věčný boj muž + žena. Čtyři známé osobnosti píšou o tom, co jim vadí na opačném pohlaví.“ *LN magazín TV*, 5. 5. 2000
14. „Prožil jsem tři dny s rodinou Bliemových z Attnang-Puchheimu. (...) oba pracují doma na počítači. Proč se nehádají?“ Laskavé banality, A. Bán, *Reflex* 14/2000
15. „Já jako soustavný pozorovatel přírody předpovídám (...) eskalaci boje pohlaví. Před časem se nám představila stínová ženská vláda. (...) Ne, nevěřte, bratři samci, že to byla od nich pouze koketérie s funkcemi!“ Asfaltérky v Rusku, J. Satinský, *LN magazín* 5. 5. 2000
16. „Kdo je u vás hlava rodiny, muž, nebo žena?“ Moderátor zpovídá hosty pořadu – hereckou dvojici, Věšák, ČT 31. 5. 2000
17. „Mytický kmen Amazonek – bojovnic s jedním prsem vystupujících ve starých řeckých bájích o trojské válce – našel v moderní době své pokračovatelky.“ Úvod k článku *Ženy stále více touží po službě se zbraní*, *LN* 22. 4. 2000
18. „Cestopisné vzpomínání navíc zpestří díly, které se budou věnovat zvláštním tématům – ženám, politikům, krajanům či zajímavým kuriozitám.“ Cestovatelé vzpomínají v seriálu, *MFDnes* 22. 1. 2000
19. „Kutilem roku je žena.“ *Blesk* 23. 10. 2000

5. Žena jako sexuální objekt

Žena slouží především k potěše muže, je zvykem chválit především ženskou krásu. Atributy *pohledná, třicetiletá, tmavovlasá* charakterizují podnikatelku bez ohledu na relevantnost zevnějšku vzhledem k tematice článku či pořadu. Vzdělání, profese, byt' úspěšná, i talent jsou na podružných místech (3).

Záležitosti spojené se zevnějškem se považují za ženskou doménu (4). Pojem krásy definují muži v okolí dotyčné ženy, nikoli ona sama, což přiznávají i ženy (8). Vzhled političek bývá zdrojem vtípkování ve veřejnoprávní televizi, zvl. v pořadech *Stalo se a S politiky* netančím.

Zatímco ve vyspělých demokratických společnostech narážejí veřejně vyprávěné vtipy, zesměšňující ženskou inteligenci na protesty žen, zaznamenávají česká média doposud zřejmě jen nepatrný odpor veřejnosti. Fenomémem postkomunistického období se staly vtipy o blondýnách. Samostatný pořad na téma vtípů o blondýnách, podle slov V. Železného obesaný 34 tisíci vtipy, uvedla TV Nova.¹⁹

Psychické problémy žen, konfrontovaných s tlaky na dokonalost ženské krásy, bagatelizovala herečka M. Bočanová slovy „Není nic horšího než zamindrákovaná ženská“.²⁰ K problematice prsních implantátů nevhodně promluvila právě ex-Miss Monika Žídková „já bych si prsa nikdy zvětšit nenechala“ (tamtéž). Zdá se, že záliba médií předkládat veřejnosti telegenní tváře převažuje nad hlediskem obsahovým – nevadí, nemají-li k tématu co říci.

¹⁹⁾ 21. 10. 2000.

²⁰⁾ První pomoc, pořad věnovaný tématu rakoviny prsu, 24. 10. 2000.

Televizní osvěta k samovyšetřování prsu definuje ústy herce J. Bartošky inspirativní a výzvovou hodnotu „ženských křivek“ pro muže. Výraz „zdraví“ stojí na samém konci eroticky laděné apelace pod obrazem sedící nahé ženy. Je na zvážení, jak ji vnímaly ženy s již diagnostikovanou rakovinou prsu nebo po ablaci prsu, a zda ji lze připustit jako „lepší než nic“.²¹

1. „Čerstvá absolventka oboru produkce (...) Vladana Terčová připravovala v posledních měsících festival studentských filmů. Jednadvacetiletá blondýna měla na starosti festivalovou produkci a redakci katalogu.“ Festival je pro všechny, *MFDnes* 5. 10. 2000
2. „Krásná kombinace: moudrý muž a krásná žena.“ B. Polívka představuje A. Šeredovou a M. Plzáka v Bolkovínách, *ČT* 2. 2. 2000
3. Herec a zpěvák Josef Laufer představuje mladou kolegyni: „Tereza by se mohla jednou stát takovým ženským idolem, protože je příjemná, půvabná, mladá a ...talentovaná.“ *Prima jízda*, 16. 2. 2000
4. „Já myslím, že nikoho nepřekvapí, že na Štíhlou linku volají hlavně ženy.“ Moderátorka Lekešová, *Sama doma*, 16. 3. 2000
5. „Jana Preisová je blondýna, kvůli které by biskup prokopl kostelní okno!“ psal před dvěma lety Michal Pavlata ve vinši k hereččiným narozeninám. Ne vždy se blondýnám skládá takový hold. I když Jana Preisová patří do skupiny blondýnek přirozených (bezesporu těch chytrých), které jsou společností brány víc na milost než ty umělé – peroxidové. Ty (hlavně ony) jsou delší dobu terčem nevybíravých vtipů, hanlivých narážek. Slovo blondýna získalo pejorativní nádech – nové synonymum – husička.“ Úvod článku Blondýnky nikoho nenechají v klidu, autorky M. Šmerglová a M. Turková, *LN* 5. 2. 2000
6. H. Heřmánková zpovídá s pomocí tlumočníka vizážistu z Francie: „Francouzky mají šmrnc, jak to dělají?“ – „Jednak je to otázka osobnosti, a jednak mají možnost být informovány.“ – „Tak jsme se právě připojily k Francouzským“ (Pozn. aut.: „právě se připojit“ nelze vztáhnout na osobnost; zbývá vyložit si její slova jako zásadní nepochopení smyslu budování ženské identity.) *Sama doma*, prosinec 1999.
7. Rozhlasová moderátorka vyplňuje pauzu mezi hudebními nahrávkami: „Já sice nemám nic proti blondýnkám, ale vtipy o nich se mi líbí. Víte, kdy blondýnka lije vodu do počítače? Když chce surfovat po internetu.“ *Evropa* 2, 25. 3. 2000
8. V. Dezortová v interviu s modelkou J. Štěpánkovou: „Co byste poradila ženám, které mají komplexy ze svého vzhledu?“ – „...tady mají velké resty a černé svědomí právě partneři žen. Strašně moc na nich záleží. Když muž umí ženě říci, že jí to sluší a líbí se mu, tak je té ženě na jednu jednu, jestli má deset kilo navíc. (...) Ženám samozřejmě mohu poradit, ať na sobě pracují (...), ale také moc záleží na mužích, které žena má doma. A nemluvím jen o manželech a partnerech, ale také třeba o dorůstajících synech.“ *Dáma* 6/1999
9. M. Šímek k Z. Bubílkové: „Vypadáte jako naše politická a ekonomická situace: čím dál tím líp, čím blíže tím hůř.“ S politiky netančím, listopad 1999
10. „My jsme tam limitováni věkem čtyřicet a víc – a to už ty ženský tak trochu doznívaj.“ Místopředseda Senátu Přemysl Sobotka na otázku, která senátorka se mu nejvíce líbí. *LN* říjen 2000
11. (Rakušané, pozn. aut.) „...vás milují. Jim připomínáte slisovanou matřjošku.“ M. Šímek k Z. Bubílkové, S politiky netančím, *ČT* 1, 18. 11. 2000

²¹⁾ Vysíláno opakovaně na ČT 1 v průběhu září a října 2000. Autorka má také k dispozici články o rakovině prsu, např. z *Květu*, s fotografiemi modelek v žensky podbízivých pózách. Instruktážní hodnota takových fotografií je nulová – zato je jasné, že mají přitáhnout pozornost mužských čtenářů.

12. „Dejte si pozor, aby to nedošlo tak daleko jako v Americe, kde se přestává koketovat...“ M. Plzák v Kotli, TV Nova 22. 6. 2000

6. Mýtus o privilegovanosti ženského pohlaví

Podle českých médií mají ženy pohodlnější život, jsou hýčkány muži a tuto výhodu si chtějí podržet. Je to pro ně důležitější, než kdyby je muži vnímali jako rovnocenné partnerky. Zdá se, že skandální zprávy o životě amerických feministek, o něž neklesl zájem ani po pádu komunismu, hluboce zasáhly veřejnost bez rozdílu vzdělání, věku aj. (2).

Interviewující sugeruje svou domněnku o privilegovanosti svému protějšku v rozhovoru otázkou nebo komentářem (2, 6) Bezproblémový život žen je útočištěm před nebezpečím zvenčí (4, 5). Tezi o těžkém životě mužů kupodivu zastává bývalá šéfredaktorka ženského časopisu (11).

1. „Podle statistik tráví průměrný Čech v práci kolem 40 hodin týdně. Ženy jsou na tom jen o zlo-mek lépe.“ ČT 2, „21“, 7. 2. 2000
2. M. Šmergllová v rozhovoru s Deanou Horváthovou: „Máte jako žena-producent privilegia?“ – „Koruna má dvě strany. Někdy ano, někdy ne. Často mužům déle trvá, než mě vezmou jako rovnocenného partnera, ale na druhé straně onu americkou rovnoprávnost bych nerada. Výhodu, že mi muž pomůže do kabátu, ztratit nechci. V každé ženě má zůstat Julie. Být občas na balkó-ně, pod nímž stojí Romeo...“ LN 12. 2. 2000
3. M. Plzák: „Ženy odpočívají jinak než muži: žena lítá po krámech, co kde koupit. Ženy odpočívají prací...“ B. Polívka: „...zžitkováním naší práce.“ Bolkoviny 2. 2. 2000
4. Moderátorky Heřmánková a Doležalová se s úsměvem táží fotografa Šibíka po projekci záběrů zmračených dětí v Africe, zda „fotí také něco milého“: „Člověk musí tu hrůzu nějak kompen-zovat.“ Sama doma, 21. 3. 2000
5. „A my se teď přeneseme do našich zeměpisných šířek, kde máme úplně jiné starosti.“ H. Heřmánková s úsměvem ukončuje rozhovor s fotografem Šibíkem o hrůzách v Africe nad fotografií dvouletého děvčátka s useknutou rukou, nastupuje okamžitě módní návrhářka. Sama doma, 21. 3. 2000
6. Rozhovor s pozvanou kartářkou: „Jak jste se dostala ke kartám?“ – „Na mateřské dovolené.“ – „A neměla jste co dělat, předpokládám...“ (Smích). – „Ne, to ne, na mateřské je vždycky co dě-lat.“ (Smích). S. Lekešová, Sama doma, 27. 3. 2000
7. „Pane ministře, ve školství chybí muži – muž si nemůže dovolit mít zaměstnání jako hobby.“ D. Drtinová v rozhovoru s ministrem školství, 21, ČT 1 10. 4. 2000
8. „Žena za volantem a žena v uniformě – mají v něčem výhodu?“ LN 12. 4. 2000
9. „Zákon zvýhodňuje obtěžované ženy.“ P. Mrázková, LN 4. 5. 2000
10. Jedna z textových upoutávek na interview s chirurgyní Prof. MUDr. M. Peškovou: „Nikdy jsem nepočítala s tím, že na mě muži kolem budou brát nějaké ohledy jenom proto, že jsem žen-ská.“ První, Magazín MFDnes 1. 6. 2000
11. Redaktorka M. Formáčková reaguje na obavy F. R. Čecha, že dnešní žena se chce vyrovnat mužům, snad i změnit pohlaví: „Proč by šla do horšího? (...) Dyť ty mužský sou chudáci.“ Vel-ké ucho, Prima TV 11. 1. 2001

7. Klišé o rodině jako výhradně ženském doméně

Žena je podle médií strážkyní domácího krbu, zdrojem dobré pohody dětí i manžela. Ne-očekává se, že domácí záležitosti bude řešit také muž; spadají pod ženinu zodpovědnost

včetně vaření (2). Média zdůrazňují zásadní vliv ženy na harmonii v rodině (bez zmínky o muži).²²

Muž je ve společenském povědomí z řešení rodinných problémů do té míry vyřazován, že se stává cizincem ve vlastní rodině. Je-li výjimečně přenechána výchova dítěte otci, měl by být alespoň pod kontrolou (14). Důsledky takového pojetí se projevují např. při soudních sporech o svěření dětí do výchovy. Média veřejné služby ani komerční média se nijak výrazně nepokoušejí tuto vážnou situaci měnit.

Domácí sféra, práce a povinnosti s ní spojené bývají interpretovány jako bezproblémová, odpočinková, duševně nenáročná zóna přirozené ženské seberealizace. Žena tudíž ani nepočítá se společenským uznáním za „pouhou“ výchovu dětí – paradoxně to dosvědčuje právě výrok z pořadu s církevní tematikou (5). Péče o děti může zdržovat ženu od příjemnějších činností (15).

Pocit nepatřičnosti mužského prvku v privátní sféře posiluje mj. pořad Sama doma lpěním na subjektu „matky“, často zdrobněle „maminky“ místo „rodičů“ nebo „dospělých“ (6-11).²³ Výraz „otec“ prostě moderátorku spontánně nenapadá (12). Rolová klíše přebírá odborná veřejnost – není například pochyb o tom, kdo chodí na třídní schůzky dětí (13).

Rodina je závazkem, kvůli němuž ženy nevstupují do politiky. Kvóty pro ženy odmítá bývalá redaktorka ženského časopisu, neboť „by se tam dostaly ženy, které se na to nehodí, zrovna v té době mají děti“. Podle ní ostatně ženy neučinily žádný posun v zájmech od období socialismu (16).

1. Pravidelně uváděný slogan pořadu Sama doma 1999-2000 dává najevo snahu vyvracet klíše o duševní omezenosti žen v domácnosti, čímž je nepřímou potvrzuje: „Být doma zdaleka neznamená hloupnout.“ (Např.) Ranní vysílání ČT 1, 29. 3. 2000
2. Dotaz posluchače v talk-show: „Co mám dělat: jsem vášnivý rybář, ale moje žena nechce ryby připravovat. Nechce na ně ani sáhnout.“ TV Prima 31. 7. 2000 (Pozn. aut.: v odpovědi nezazněla rada, ať si divák připravuje ryby sám.)
3. Z. Velíšek komentuje návrh na zavedení tříměsíční rodičovské dovolené ve Velké Británii: „Otcům zmrzne úsměv na rtech, až se tento zvyk ze severní Evropy začne šířit k nám.“ Ranní vysílání ČT, 28. 3. 2000
4. Divačka středního věku v Áčku TV Nova: „Myslím, že když ten muž přijde domů vyčerpaný z práce, tak je to od něj obět, že si s tím dítětem hraje.“ TV Nova 5. 10. 2000
5. Upoutávka na dokumentární pořad o MUDr. Anně Šveccové, bývalé skautské vedoucí: „Seznámíme vás se ženou, která mohla být v mnoha oborech uznávanou kapacitou. Přesto zasvětila svůj život dětem.“ Cesty víry, ČT 1 24. 9. 2000
6. Rozhovor o ženském alkoholismu: „Co má dělat *maminka*, které se vrátí dcera opilá domů z večírku?“ Sama doma, prosinec 1999
7. „Co poradíte *mamince*, jejíž šestiletý syn si vyrazil přední zoubky...“ Sama doma, 6. 4. 2000
8. Host-stomatolog odpovídá na dotazy: „Když si *maminka* vzpomene, jak se jí (v dětství, pozn. aut.) prožezávaly zuby...“ Sama doma, 6. 4. 2000
9. „...jak má *maminka* vybírat chůvu na hlídání, jak se *maminka* ujistí o její vhodnosti“ atd. Sama doma, 6. 4. 2000

²²) Např. Zita Kabátová tvrdí v pořadu Domácí štěstí, 26. 11. 2000, že jediné na ženě spočívá harmonie v rodině. Moderátorka Iva Hüttnerová replikuje: „To jsem ráda, že to říkáte.“

²³) Kurzíva: autorka.

10. „Maminka by se měla obrátit na...“ Sama doma 14. 9. 1999
11. K problému dětské obezity: „Možná za to můžeme i my *matky*, protože dbáme, aby ty děti jedly“. Sama doma, 9. 10. 2000
12. „Budeme se věnovat tomu, co zajímá *maminky*, nebo ty, kteří se starají o děti do tří let.“ H. Heřmánková, Sama doma, 16. 1. 2001
13. Host pořadu – zástupkyně ministerstva zemědělství k akci Mléko do škol: „Díky, že jste mě pozvali, *maminky* to mohou ovlivnit. (...) „...*maminky* na třídní schůzce objednají...“ Sama doma, 16. 9. 1999
14. „Kontroluje někdo, jestli ten muž je schopen dostatečně se postarat o své potomky?“ S. Lekešová se táže právníka, který informuje o statutu rodičovské dovolené. Host bez údivu odpovídá záporně. Sama doma, 6. 2. 2001
15. „Tak. S dětmi jsme si pohrály, splnily jsme svou povinnost, a teď bychom mohly udělat něco pro sebe.“ S. Lekešová předěluje rozhovor o hračkách a přechází k tématu péče o nehty. Sama doma, 13. 12. 2000
16. „Sou pořád stejný, ty zájmy: chlapi, děti, rodina, práce, trocha peněz.“ M. Formáčková na diváckou otázku, co ženy zajímalo „za bolševika a dnes“, Velké ucho, Prima TV 11. 1. 2001

8. Neslučitelnost ženství a profesionality

Společnost neočekává, že žena ovládá nějakou profesi kvalitně.²⁴ Výpovědi moderátorů a žurnalistů, často formulované v odporovacích souvětích nebo s přípustkovými větami, vyjadřují radostné překvapení nad právě objevenou výjimkou (2, 4 atd.). Pokud se žena již úspěšně etablovala, musí zvládat totéž co muž s úsměvem a vstřícností (1).

Volný čas věnuje žena rodině, nikoli dalšímu vzdělávání. Jedna z nejtypičtějších otázek, byť pronesena s úsměvem, prozrazuje, že i na kratší nepřítomnost se žena musí dovolit (12).

1. „Jaké ženě byste udělil titul Podnikatelka roku? – J. Cimický v odpovědi V. Keilové: „Udělil bych ho každé, která si dokáže zachovat všechny atributy ženskosti. Nebude chodit v kalhotách, kouřit a lámat do sebe prášky a snažit se být výkonnou za každou cenu. Mně osobně jsou milejší ty, které se dovedou zastavit a usmát.“ Rizika podnikání aneb Na co by neměly zapomínat ženy-podnikatelky a jejich muži, *Maximagazín Práva* 21/1996
2. „Terezie Pokorná působí jako křehká dívka rozsévající úsměvy. A ejhle, ona je manželkou a matkou a zároveň šéfredaktorkou nejobávanějšího kritického časopisu u nás.“ *LN*: „Nemáte ani profesorské brýle, ani zatrpklé vrásky okolo úst. Jak to děláte?“ Co sklízí ten, kdo seje kritiku, Bohuslav Blažek, *LN* 30. 9. 1999
3. O práci starší, zkušené televizní redaktorky Evy Pokorné s 11letou praxí: „Je neuvěřitelné, že před kamerou se chová skutečně suverénně a profesionálně“, říká šéf kameramanů Petr Svorada. Eva Pokorná: Baví mě rozhodovat se okamžitě, I. Skurovcová, *LN* 26. 11. 1999
4. Moderátor Dobrého rána v upoutávce na klasickou hudbu: „Linda Brava – houslistka, která nejen dobře hraje, ale – a to mi věřte – i skvěle vypadá.“ ČT 1, 10. 12. 1999
5. „Jana zkrátka není panenkou sedící v koutě, ani ozdobou po pravici nějakého muže, ale je moderní ženou, která umí vystupovat, mluvit, reprezentovat.“ Každý je strýcem svého štěstí, V. Dezortová, *Dáma* 6/1999
6. „Vy vůbec totiž nepůsobíte jako houslistka na první pohled, jste taková mladá moderní dívka...“ S. Lekešová k G. Demeterové, Sama doma, 28. 3. 2000

²⁴) Znamý český hudební expert, manažer mezinárodních hudebních festivalů, odůvodnil nižší zastoupení žen ve velkých hudebních tělesech jejich horším výkonem, způsobeným pravidelnou menstruací. V osobním rozhovoru v lednu 2001.

8. „Helena Houdová, Miss České republiky 1999, je půvabná blondýna. Ale nenechte se mást zjevem. I křehké krasavice mohou být silné bojovnice.“ Helenka v řiši kšeftu, I. Bártík, *Květy* 13/2000
9. Patří k sobě ženy a internet? Text pod fotografií k článku Past na mou ženu, M. Loucký, *Reflex* 12/2000
10. „To jste vymyslela Vy? To není jen hezké, ale i neuvěřitelné.“ M. Šimek k Z. Bubílkové, S politiky netančím, ČT 1, 18. 11. 2000
11. „Rozhodla jsem se, že jako správná blondýna si udělám maturitu...“ Ex-přítelkyně K. Gotta vtípkuje v rozhovoru s J. Krausem, O.K., ČT 1, 27. 1. 2001
12. „Pustí vás manžel a rodina?“ E. Hrušeš k divačce, která vyhrála čtrnáctidenní jazykový kurs. Neváhej a toč, 12. 2. 2001

9. Obsah pojmu ženství, jak jej interpretují samy ženy

Některé ženy, působící v mediální sféře, „s nadhledem“ a shovívavostí inscenují v médiích humorné pojetí ženského pohlaví: vrtošivých, hašteřivých, nerozumných a citově labilních bytostí, přičemž tyto vlastnosti mají představovat ženské půvaby.

O významu pěstěného zevnějšku jsou ženy ubezpečovány emotivně laděnými formulacemi, apeluje se na čtenářčin souhlas (5). Způsob užívání uvozovek (8) signalizuje, že pisatelka akceptuje „pány tvorstva“ a „slabé pohlaví“; své výhrady projevila pouze vůči „iracionalitě“. V článku s matoucím názvem (9) vystřídala autorka výrazy *sexuální obtěžování*, *harašení* a „*harašení*“, vedena patrně důvody stylistickými.

Nelogičnost manipulace s výrazovými prostředky poukazuje na neznalost problematiky sexuálního obtěžování. Patriarchalistická pojmenování „něžné protějšky“, „silnější pohlaví“, „páni tvorstva“ aj. působí kontraproduktivně na rovné šance žen. Autorka této práce má k dispozici řadu dalších citací, obsahujících stále tatáž slovní klišé.

1. „Muži, milujte své ženy a nesnažte se je chápat, neboť žena je tvor, který sice neví, co chce, ale nedá pokoj, dokud to nedostane.“ J. Moravcová, *Ženské priority*, *Svoboda* (regionální příloha *Severomoravský deník*) 23. 12. 11998
2. „Každý muž přece dobře ví, že ženě, která si něco vzala do hlavy, se v tom žádným způsobem zabránit nedá.“ M. Švagrová, Sukně, nebo kalhoty? *LN* 12. 2. 2000
4. Moderátorka uvádí předpověď počasí: „Ženská chuť, panská láska a hlavně březnové počasí nejsou stálé.“ *Radiožurnál*, 27. 2. 2000
5. „Tvář muže zbrázděná koryty vrásek bývá, přiznejme si to, krásná. Ženina k pláči.“ *Rytmus života*, 1. 8. 2000
6. Moderátorka Dobrého rána: „Představíme vám dvě návrhářky, které – a to by se u žen mohlo zdát neuvěřitelné – spolupracují řadu let bez nsvárů.“ ČT 1 2. 5. 2000
7. „Každý ví, že převaha mužů ve vedoucím postavení trvá, zatímco jejich něžné protějšky si většinou musí onen post těžce vydobýt. (...) tyto mety zažité přisuzované silnějšímu pohlaví (...) Na vině je i druhá polovina lidstva, která se daleko ochotněji podřizuje maskulinní autoritě...“ F. Čížková, Ideální šéfka: krásný dřič, *MS* 18/2000
8. „Ve srovnání se silou žen jsme mnohem křehčí (...)“, říkají o sobě páni tvorstva. (...) notují si, že „iracionalitě“ slabého pohlaví se prý nedá porozumět.“ O čem sní muži, *MFDnes* 23. 12. 1999
9. „Zákon zvýhodňuje obtěžované ženy.“ P. Mrázková, *LN* 4. 5. 2000
10. „Mám dojem, že někteří muži vstupují do politiky jen proto, že doma nemají klid na spaní.“ Z. Bubílková, S politiky netančím, ČT 1, 18. 11. 2000

11. „Hřeřivě úsměvné“ zakončení pořadu Domáci štěstí, věnovanému péči o vlasy v minulosti: „Ženy přikládají větší význam své kráse než své inteligenci. Poněvadž muži bývají někdy hloupí, ale zřídka slepí.“ ČT 1, 26. 11. 2000

10. Autoprojekce ženství v pořadu Sama doma

Pořad České televize Sama doma naznačuje již ženskou flexi zájmena v titulku, že je určen především ženám, setrvávajícím přechodně či dlouhodobě v domácnosti („na mateřské dovolené“, jak zaznělo v pořadu o práci tvůrčího týmu A. Beckové).²⁵

Výběr témat se nijak neliší od náplně ženských časopisů: móda, kosmetika, péče o zdraví žen a dětí, hubnutí, výživa. Opakují se návštěvy bylinkáře. Pořad poměrně důsledně doplňuje základní zdravotnickou osvětu. Chybí obraz moderní ženy, spojení s praxí, svěží nápady. Není odvaha pozvat mediálně neotřelé hosty. Zřídka se objevují problémová témata, moderátorky si očividně nevědí rady s jejich inscenací popř. se od nich rychle utíkají opět do bezpečí domova (viz také kapitola 6, reakce na týrání dětí v Africe).

Kromě pasáží o módě a kosmetice pořad neposkytuje žádné podněty ke zvýšení nízkého ženského sebevědomí. Apelaci hosta, aby ženy neváhaly odvážněji prosazovat své oprávněné požadavky, moderátorky nikdy nepodporují;²⁶ tématu sebeprosazení ženské individuality se vyhýbají. S výjimkou kuchařů, lékařů a bylinkáře schází mužský prvek – žena je opravdu „na všechno sama“, čímž doslova naplňuje název pořadu.

Výrazem ženství je expresivita, jednoduchost projevu, zdobnělny (1, 4 aj.). Zkušným hlasovým profesionálkám se opakovaně odpouští diletantství jazykového projevu – navozuje se tak virtuální realita, nemající nic společného se skutečnými přísnými požadavky na ženy v reálném životě (3, 5, 8, 9 atd.). Přiznávání mezer ve vzdělání nemůže pro ženy být užitečné (11, 14), stejně jako submisivita, která přímo ohrožuje jejich šance [viz např. Kotthoff 1984].²⁷

Ženství signalizují moderátorky nonverbálně úsměvem, nezřídka koketním, který neopouštějí ani při vážných tématech.²⁸ Často zní smích a chichotání. Je však znát určitý posun od dřívějších nezvladatelných projevů veselí ve studiu k větší serióznosti.²⁹ Moderátorky také opustily původní nápadný styl oblékání „jako ze škatulky“ – v příkrém rozporu s oblečením diváček, sedících v té době u obrazovky.

Stereotypně „ženská“ tematika nezatěžuje moderátorky náročnou přípravou, avšak stejný přístup vykazují interview se zajímavými osobnostmi (historička M. Lenderová,³⁰ světoznámá houslistka G. Demeterová aj.). Moderátorky působí dojmem, že o pozvaných téměř nic nevědí. M. Lenderová nebyla tázána na problematiku ženské identity, nýbrž kdy si ženy začaly lakovat nehty. G. Demeterová nebyla tázána na hudbu; přes klip s jímavou skladbou z jejího repertoáru běžel titulek „Alergie, artróza“ s údajem o telefonním čísle pro divácké dotazy.

²⁵) Pořad nerefletoval, že v té době byl již termín zákonem pozměněn na „rodičovská dovolená“. ČT 1, 13. 10. 2000.

²⁶) Např. v rozhovoru o prevenci rakoviny prsu 18. 10. 2000.

²⁷) Pokus s vysokoškolskými studenty a pedagogem dokázal, že splnění téhož požadavku dosáhli mužští studenti, neboť vystupovali sebevědoměji než ženy.

²⁸) Z mnoha situací např. při vyslovování slovního spojení „zhoubný nádor“: na svůj zářivý úsměv moderátorka úzkostlivě dbá během celého rozhovoru o rakovinu. 18. 10. 2000.

²⁹) Na jaře 2000 obdržely moderátorky kritický dopis autorky ke způsobu chování a vyjadřování.

³⁰) Autorka sondy do života českých žen v průběhu staletí K hříchu a k modlitbě, MF 1999.

I přes světovost a vysoký ekonomický standard ženských hostů pořadu je znát snaha představit je jako „obyčejné ženy s obyčejnými starostmi“ (17). Rovnostářsky se tím vychází vstříc dosavadní všeobecné nevraživosti veřejnosti vůči ženám, zaměstnávajícím personál pečující o děti a domácnost. Genderová slepota zasahuje bez výjimky i nejnovější domény, např. internet.³¹

Pořad není kontaktní směrem k veřejnosti, nepodněcuje zpětnou vazbu, neposkytuje v tomto smyslu žádnou službu – nežádá náměty divaček ani jejich kritiku. V mnoha dílech sledovaných autorkou této práce moderátorky ani jednou nevyzývaly čtenářky k vyslovení námětů, přání, kritiky, pouze poskytovaly kontakt na dotazy o zdravotních potížích.

1. „A já budu mít alžírskou, heč!“ Moderátorka ochutnává kávu, *Sama doma*, 5. 10. 1999
2. „Pokud se maminka s tatínkem každý den myjí a čistí si zoubky, tak i to dítě vidí, že...“ Zástupkyně obchodu s parfémy v *Sama doma*, 14. 1. 2000
3. „Ta porodnost u nás nic moc.“ S. Lekešová, *Sama doma*, 1. únorový týden 2000
4. Titulky na obrazovce: „Vývoj miminka, přesazování kytiček.“ *Sama doma*, 20. 3. 2000
5. „Ti lidé si vlezou do nějakého tunelu a nějak se jim tam mění vzduch?“ Moderátorka se táže přízvaného alergologa na princip kyslíkové terapie, *Sama doma*, 11. 4. 2000
6. „...jak zbavit miminka ucpaného nosáčku...“ H. Heřmánková, *Sama doma*, 10. 5. 2000
7. (Jméno, příjmení, funkce – pozn. aut.) „...říkám to dobře?“ O. Šípková, *Sama doma* 14. 9. 1999
8. „Já to radši přečtu, abych to nepopletla.“ Moderátorka předčítá krátkou informaci o zahájení stomatologického průzkumu u dětí, *Sama doma* 14. 2. 2000
9. „Ve studiu vítáme pana doktora (jméno, funkce, pracoviště – pozn. aut.). Tak jsem to konečně odříkala, dobrý den.“ K. Doležalová, *Sama doma*, 24. 2. 2000
10. „Já řeknu jenom to křestní jméno, protože příjmení je pro mě nevyslovitelné.“ Moderátorka představuje hosta z Irska, *Sama doma*, 16. 3. 2000
11. „Ted' tu máme lípu, tak tu jsem poznala snad i já...“ S. Lekešová, *Sama doma* 22. 6. 2000
12. „Ještě to řekněte nahlas dvakrát.“ S. Lekešová k údajům alergologa o doporučeném množství čokolády na den, *Sama doma*, 11. 4. 2000
13. „Možná jste se setkali (...) s tímto letákem, možná jste tak úplně nepochopili, oč se jedná.“ S. Lekešová, *Sama doma* 11. 4. 2000
14. „A ještě řekněte nám, méně chápavým: oddenek je co?“ S. Lekešová v rozhovoru s bylinkářem, *Sama doma*, 13. 4. 2000
15. (Vyslovit slovo „meningokok“, pozn. aut.) „...je pro nás lingvistickým oříškem.“ M. Menšíková, *Sama doma*, 20. 9. 2000
16. „Panuje na koncertech nějaká móda?“ Otázka na G. Demeterovou, *Sama doma*, 28. 3. 2000
17. „Tak mě zajímá – jsme ženský magazín – můžete dělat všechny domácí práce?“ Tamtéž.

11. Interview se ženami a jejich specifika

Ačkoliv je žádoucí, aby se žena i muž na rodinném životě podíleli stejnou měrou, bývají ženy častěji a podrobněji tázány na intimní partnerské vztahy i na problémy při sladění

³¹) Host pořadu *Sama doma* sděluje ženám, že na internetu naleznou zajímavé informace – např. na www.rodina.cz se diskutuje o tom, „od jakého věku má chlapeček čírat vestoje“. Host nevyužil příležitost promluvit o českých ženských webech typu www.feminismus.cz, ženských vzdělávacích aktivitách, inzerovaných přes internet a chatových skupinách. *Sama doma* 15. 3. 2001.

profese s rodinnými „povinnostmi“. V odpovědích ženy oceňují manželovu toleranci, tj. uznávají nadřazenost a rozhodovací právo manžela (4).

Ženám bývají kladeny voyerské otázky o věku, zevnějšku aj. (1, 11, 13). Zvláště přitažlivou se zdá být technika intimní ženské hygieny (6, 7, 8, 9). Obvyklou součástí interview se ženami je vyžadování jejich názoru na feminismus, přičemž tazáci sugeruje jeho zavrženíhodnost již v otázce (viz také kapitulu 13).

1. „Vezměme to z jiné strany – i když nejste „klasická“ popová zpěvačka, jak se z hlediska své profese díváte na přibývajících roky?“ Nerez si pusťte z desky, *Dnes Magazín*, 30. 3. 2000
2. „Právě jsme mluvili o velmi soukromých věcech. Nevadí vám to, není to nepříjemné?“ Tamtéž.
3. Rozhovor V. Dezortové s modelkou J. Štěpánkovou: „Zdáte se jako velmi emancipovaná žena. Jaký je váš názor na emancipaci?“ – „Osobně jsem emancipovaná, ale ne přehnaně jako třeba v Americe. Jejich extrémní feminismus se mi nelíbí a neztotožňuji se s ním. *Dáma* 6/1999
4. L. Mlsová zpovídá místopředsedkyni ČSSD J. Kupčovou: „Neobáváte se, že kvůli další náročné funkci vás přestane znát rodina?“ – „Doma mám skvělé zázemí. Manžel mi toleruje, že (...) většinou odjíždím do Prahy v úterý ráno a vracím se v pátek večer. (...) O jídlo se postarají a prádlo na mě počká.“ *MFDnes* 11. 4. 2000
5. „Když vám bylo nejhůř, brečela jste?“ T. Baldýnský v interview s Alicí Nellis, Delis Uper, *Reflex* 5/2000
6. Jedna ze tří textových upoutávek na interview s horolezkyní, vysázených tučným tiskem: „No, chlapi to mají jednodušší. Když je ve stanu minus dvacet, tak jim na vyčurání stačí třeba sáček od instantní polívky a ráno vyhodí zmrzlou kostku, holka to má samozřejmě nepoměrně obtížnější a nepříjemnější.“ Až na vrcholky hor, Jan Rýdl, *Magazín MFDnes* 12/2000
7. „Nadporučík se odvolává na to, že speciální akce úderných jednotek vylučují jakékoli soukromí. Často je například kvůli utajení či bezpečnosti nutné se vyčurát v bezprostřední blízkosti ostatních příslušníků komanda.“ J. Gazdík zpovídá E. Máčalíkovou v *Ženy ve zbroji*, *Magazín MFDnes* 2. 3. 2000
8. „Mezi polárníky či horolezci je zcela běžné, že s nimi ženy spí po mnoho týdnů ve stanech (...). Mně by třeba společná hygiena s muži vadila. Nepohoršuje mě, když je některá žena jiného názoru – když jí třeba nevadí, že budou vedle ní v extrémních situacích muži čurat.“ E. Hauserová, Ať polovinu generality tvoří ženy, *Magazín MFDnes* 2. 3. 2000
9. „Odstranění nerovnoprávnosti“, „Nový naklonovaný druh něžného pohlaví“, „Uznejte, tohle je přece revoluce!“ Slovník „zprávy“ o způsobu močení na dámských záchodech pomocí papírového trychtýře, Televizní noviny TV Nova, 8. 10. 2000
10. Otázka pro vítězku soutěže Miss: „Jak důležití budou pro vás děti a manžel? Co říkáte feministkám, které považují muže za tvory na jedno použití?“ Helenka v říši kšeftu, I. Bártík, *Květy* 13/2000
11. D. Spáčil v interview s L. Šmuclerovou: „Proč jste se tedy vdávala? Musela jste, nebo to bylo z vášnivě lásky?“ *Květy* 14/2000
12. P. Štompf v rozhovoru s Miss ČR: „Pomyslela jste někdy na sebevraždu, a pokud ano, proč? (...) V americkém Detroitu naplivaly jedné semifinalistce volby Miss World tamní feministky do tváře. Jak vás přijmou rodáci z Moravských Budějovic?“ – „Nebojím se (...). Kdysi jsem feminismus považovala za opodstatněný, muže jsem velice odsuzovala. Své názory jsem ale časem přehodnotila.“ *MS* 18/2000
13. „Některé vaše soupeřky (...) se mohly pochlubit objemným hrudníkem. Co je na tom pravdy, že si ženy velká poprsí vzájemně závidí?“ Tamtéž.
14. Otázka pro spisovatelku S. Štroblovou: „Nejste náhodou feministka?“ (Pozn. aut.: interviewující tak reaguje na její poznámku o nezodpovědnosti a nedospělosti některých mužů.) „Ne, mám chlapy ráda (...).“ Život je o sexu, *Ring* 38/2000.

12. Problémy žen a poradenství k nim

Žena je zodpovědná za harmonii v rodině a je povinná ji udržovat i za cenu sebezapření (1, 2). Tápání odborné veřejnosti (lékařů, psychologů, psychoterapeutů aj.) i médií v utváření postojů k rovnosti pohlaví lze dokumentovat na zcela protichůdných, avšak stejně proklamativně laděných výrocích, umístěných v jednom časopise na dvou po sobě jdoucích stranách (5, 6).

Ženina morálka bývá posuzována přísněji; muž je naopak pojmán jako pasivní oběť ženiných intrik (4). Mužskou nevěru je třeba tolerovat, radí známý psycholog. Je to přirozená, hormonální, nikoli etická záležitost, a nemá žádný vliv na mužův vztah k ženě. Odborníky tradovaná nevyzrálост dospělého muže není handicap, nýbrž atribut pravého mužství (8, 9).

Genderová klišé rozšiřují – ke škodě čtenářek a televizních diváček – především mediálně osvědčené tváře. Tržní hodnota názoru stoupá úměrně „vtipnosti“ jeho podání – proto se k ženské problematice vyjadřují M. Plzák, R. Uzel, I. Jahelka, Jarda z Kladna (viz kap. 2), zato podstatně vzácněji ženy samy.

1. Divačka se telefonicky táže psycholožky, pozvané k řešení předvánočního stresu: „Co dělat, když manžel nechce pomoci při vánočním úklidu?“ – PhDr. Boučková: „Asi ho k tomu nedonutíte. Nahradit ho kamarádkou. Domluvte se a uklízejte spolu.“ Sama doma, 7. 12. 1999
2. Dotaz jiné stresované divačky: „Jak uklidnit manžela, který je podrážděný vánočním shonem?“ – „Když ze mě bude vyzařovat pohoda a klid.“ Tamtéž.
3. „Nic se nestane, když jedno to okno nebude umyté“ – PhDr. Boučková o rok později, Sama doma 21. 12. 2000
4. „Lence se podařilo poměrně snadno odstavit tehdejší Alešovu manželku na vedlejší kolej. Když jim po čase zazněly svatební zvony, myslela si, že vstupuje do ráje. Čas ukázal, že život po boku skvěle zajištěného a ambiciózního pána se podobá peklu.“ Ve zlaté pasti, T. Dobrovolná, Květy 12/2000
5. „Východisko nejen pro zelené vdovy, ale pro každou ženu vidím v alespoň částečném návratu k osvědčeným receptům našich prababiček: Scházejte se občas se stejně založenými přítelkyněmi. Svěřujte se navzájem, pochlubte se novými znalostmi nebo hezkým pleteným svetříkem. Vypovídejte se ze svých potíží. Při návratu svého manžela se vžijte do role zranitelné bytosti, která oceňuje muže-živitele. Chcete-li být spokojenou ženou, stačí jediné: stát se ženou.“ MUDr. K. Cajthamlová z pražského centra Health Centre Prague, Květy 12/2000
6. „Převratný technický pokrok (...) jednou provždy zbořil tradiční představu o rodině, ve které je muž pánem a živitelem a žena vládkyní kuchyně, roditelkou a vychovatelkou dětí. A především poslušnou opečovávatelkou manžela.“ Z. Brhelová, Počátky emancipace, tamtéž, na další straně.
7. L. Bobíková interpretuje opakovaná znásilňování mladé dívky jejím sousedem jako ženské smilstvo: „Kapitolou samou o sobě byly ženské nevěry a smilstva. Ani tady si ženy s muži nezadaly. Cizoložství a bigamie se často trestaly smrtí.“ Ženy před soudem, Magazin Práva 15. 4. 2000
8. „Váš partner je na manželství nezralý, a to není dáno věkem, ale jeho stabilizací emocí a chování. Někteří muži zmoudří po třicítce, kdy se „vybouří“ a nemají pocit, že něco zameškali. Sexuální nevěra existuje a nemusí mít s láskou nic společného. Jak jinak by mohly existovat veřejné domy? (...) Pokud s ním chcete zůstat, nezbude nic jiného, než si zvyknout a přestat si stěžovat.“ MUDr. Cimický v odpovědi na dopis čtenářky o manželově nevěře. Soustavně mne podvádí, Rytmus života 4/2000
9. J. Cimický odpovídá čtenářce na dopis o podezření z manželovy nevěry: „Muž v podstatě nedozrává zcela, zůstává chlapecký, a proto ho vždy láká nějaká hra a dobrodružství. I ve vzájem-

ných vztazích se muž snaží často oslnit, zaujmout, dobývat, je totiž od podstaty lovec.“ *Rytmus života* 33/2000

13. Výklad pojmů *feminismus*, *sexuální obtěžování*, *ženská emancipace*

K převážně negativní prezentaci pojmů *feminismus* apod. nebývá nabízena pozitivní alternativa. Média buď přímo diktují, nebo opakovaně nechávají zaznívat bagatelizující postoje ke skutečnosti, o níž má mluví jen kusé informace bez historického a sociálního vědomostního pozadí [srv. Čermáková et al. 2000: 35].

Podle převládající mediální praxe rozděluje feminismus ženy a muže na nesmiřitelné tábory (1). Ošklivé feministky nesnesitelně piští (3) a nenávidí muže (6), jež v lepším případě považují za tvory na jedno použití. Kráskám plivají do tváře (viz kap. 11). Tyto úsudky o feministkách bývají přitom pronášeny expresivně zbarvenými výrazovými prostředky (1).³²

Zkreslené informace o ženském hnutí nekriticky přejímají také známé osobnosti, ovlivňující smýšlení veřejnosti. V anketě *LN* spojili tři z desíti dotazovaných představitelů české mužské vzdělanostní elity výraz *emancipace* s blíže neurčeným budoucím ohrožením lidského společenství (7, 8, 9). Pojmy *sexuální obtěžování* a „harašení“ ztožňuje dokonce lingvista-odborník v oblasti komunikace, a fixuje tak jazykovou necitlivost v obecném povědomí (10).

Mnohé výpovědi či novinové titulky již předem avizují nesouhlas s domnělými militantními postoji feministek nebo se jinak explicitně od feminismu distancují (11, 12). Znamý český spisovatel feministky přehlíží, aniž by blíže specifikoval důvody; mladá herečka feminismus odmítá, ale její požadavek matriarchátu překonává nejradiálnějši feministické proudy (13, 16).

Moderátorka publicistického pořadu používá dehonestující pojem bez zábran, neopraví ji přizvaný právník ani sexuoložka (14). Výraz „harašení“ rozšiřují nepoučená média do éteru třeba několikrát denně.³³

1. „A ještě jednu maličkost se sluší připomenout: ačkoli Piano natočila žena o ženě, nejde o typický „ženský“ film. Divák v něm tudíž nenajde ani stopu revolučně bojovného feminismu, který by rozdělil domácnost na dva tábory – totiž na dámy připoutané k srdceryvné historce a pány vyštvané ke konkurenčnímu programu, neřku-li do nevlídné pivnice, která v sobotu beztak brzy zavírá.“ *Erotika*, které Oskar sluší, M. Spáčilová o filmu Piano, *Magazín MFDnes* 20. 11. 1997
2. „Evropská unie (...) žádá, aby i naše zemička uvedla rozvěrné dovádění mezi oběma pohlavími do patřičných mezí. (...) Leč nechme hovořit statistiku. Celých 45 procent českých žen se prý s formou sexuálního obtěžování na pracovišti setkalo. Inu, zahalme se. Také bychom mohli zavést oddělená pracoviště pro ženy a muže, ale můžeme postupovat i podle Murphyho zákona. A ten praví: Pokud budete dostatečně dlouho tvrdit, že je něčeho třeba, přestane to být třeba.“ *Sex? Jen slušně, prosím!* D. Morenová, *Květy* 51-52/1999
3. „Při pohledu na demonstrantky jsem se jen těžko bránil pocitu, že nejlepší kvalifikací pro přijetí do spolku levicových feministek je vzhled, který vás spolehlivě neuvede na pódium při volbě Miss čehokoli, v kombinaci s nesnesitelně vysoko posazeným hlasem. (...) přehodila Jane opět

³²) Iva Nebeská [1997] kritizuje odstrašující expresivnost ve vyjadřování feministek. Zdá se, že pro antifeministické texty platí totéž.

³³) Dne 14. 1. 2001 zaznělo „harašení“ ve zprávách Sedmičky TV Nova, dále v neobjektivně pojaté diskusi moderátorky Obzinové s poslancem Tlustým, a téhož dne také ve večerních zprávách.

- do tóniny, kterou spolehlivě vnímají pouze netopýři.“ D. Deyl, Vítězství Miss Indie sledovala nejméně miliarda lidí, *LN* 6. 12. 1999
5. „Ze Spojených států jsou známy případy, kdy neúspěšné studentky žalovaly své kantory – nám nezbyde než žalovat neúspěšné studentky.“ Ta naše povaha česká, 30. 5. 2000
 6. „Feminismus je mi čím dál odpornější, navíc mužské miluju a s ženskou otázkou nemám problém.“ Textová upoutávka tučným tiskem na rozhovor M. Spáčilové s herečkou B. Štěpánovou, *Magazín MFDnes* 42/2000
 7. „Líčíte chmurné perspektivy... Na to nejsme vůbec připraveni a jen těžce se budeme s tímto požadavkem vyrovnávat. Otázka je položena správně, jen si při ní každý muž povzdechne, co že ho to v příštím tisíciletí čeká.“ K. Malý, rektor UK, v anketě Co si muži myslí o postavení žen a soužití s nimi, *LN* 23. 9. 1999
 8. „Muži to možná ponesou těžce (...). A i když nemusí být připraveni, muži to nakonec unesou a vyrovnají se.“ S. Kosík, tamtéž.
 9. „Kdosi řekl, že není nic hroznějšího než muž pod pantoflem, a já s ním nemohu než souhlasit. Na druhé straně se domnívám, že ženy mají často pravdu.“ P. Tigrid explikuje svou vizi ženské emancipace, tamtéž.
 10. „Čeština si různě přizpůsobila už mnoho výrazů, například anglické sexual harassment si přejmenovala na harašení, ačkoli původní význam je zcela jiný. Harašení však zdomácnělo a nikdo už mu jinak neřekne.“ Prof. PhDr. K. Kučera z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK v článku Budeme za padesát let mluvit česky?, *MFDnes* 2. 12. 2000
 11. „Muži nejsou tak docela na nic.“ Titulek interview s Miss Salačovou, *LN* 9. 12. 2000
 12. „Můj román je pro ženy, ale není feministický“, říká Soňa Štroblová“. Text pod fotografií spisovatelky, *Život je o sexu, Ring* 38/2000
 13. (Jaký je Váš postoj, pozn. aut.) „...k feministkám?“ – „Já je neznám. Nemají feromon, já o nich nevím. V životě se nestane, abych nějakou potkal.“ Spisovatel L. Vaculík v rozhovoru pro *Meridian*, zpravodaj Jihočeské univerzity, 4/2000
 14. „Myslíte, že se muži umí bránit, paní doktorko, tomu sexuálnímu harašení? (...) My jsme tady mluvili o sexuálním harašení (...) Žena může udat muže za sexuální harašení (...)“ Š. Kubelková v Áčku TV Nova, 25. 1. 2001
 15. „Co mi říká feminismus.“ Titulek J. Podskalské k hereckému portrétu Theodory Remundové, pod nímž stojí odpověď „Nic. Jsem proti. Jsem pro návrat matriarchátu a cítím soustrast s ženami a muži v současném bodě i stavu civilizace.“

14. Příklady genderově korektních přístupů

Snaha „prodat“ téma často hrubě znevažuje obraz ženy a ženství. Přípravuje tak společnost o alternativní, osvěžující, nečekaný, vpravdě ženský úhel pohledu, který může navracet lidské dimenze do činností, v nichž se přestaly považovat za prioritní (1).³⁴

Regionální tisk může obstát lépe než nejprodávanejší tituly tím, že informuje o téže věci objektivněji (3). Text totiž později zpracovaly *LN* pod názvem Ženy stále více touží po službě se zbraní, kde podrobně referovaly o harašení a feministkách. Článek v *LN* byl navíc doprovázen velkou fotografií ženy s kulometem v rukou s nalakovanými nehty a prsteny, se svěřepým výrazem ve tváři.

Genderově symetrické pojetí znamená mj. problematizovat pevně zavedenou dichotomii „muž-žena“ s neúprosně vymezeným obsahem rolí, vlastností, jak o tom svědčí

³⁴) Jak známo např. výstupy horolezců na vysokohorské štíty se považují za hrdinství i tehdy, jestliže horolezec riskoval život a zahynul. Sportovní výkon se v patriarchalistické hierarchii hodnot již celá tisíciletí považuje za hodný oběti života.

polemické odpovědi S. Hubálka v interview s redaktorem J. Gazdíkem (4). Je záslužné duchapřítomně a pohotově zpochybňovat pokusy o jakoukoli zjednodušující kategorizaci genderu (5). Dichotomické chápání ostatně upírá právo na existenci tzv. třetímu pohlaví (lesbám, gayům, transsexuálům).

1. „Nejdůležitější je přežit. Není nic důležitějšího – ani rekordy, ani nonstop jízda.“ (...) „Nemůžete posádku tolik přetěžovat, jinak skončíme naprostým vyčerpáním. Tak se rekordy nedají dělat.“ Sportovci světa, ČT 2, 21. 2. 2000
2. Korektní byl rozhovor se Švédkou českého původu, která vystoupila na Mount Everest. Vyprávění o těžkých zavazadlech, náročné přípravě atd. nesvádělo moderující dvojici k jinak obvyklým replikám typu „Taková křehká žena a ...“, „Jaké bylo soužití s muži“, „Kdo vám nesl zavazadla“, „Jak vypadá osobní hygiena za přítomnosti mužů“ atd. Ranní vysílání ČT 1, 20. 3. 2000
3. „Francie: vojenská příprava i pro ženy.“ Stručná zpráva o zahájení vojenské přípravy i pro ženy v souvislosti s profesionalizací armády. *Československé listy*, 10. 4. 2000
4. „Jaké přednosti má žena, kterých se mužům nedostává?“ – „To je těžké. Mnoho dnešních chlapů má tolik ženských rysů, že průměrná ženská je ve srovnání s nimi vlastně chlapem. Jen si všimněte, kolik nás obklopuje femininních mužů. A naopak – kolik žen kašle na to, jak vypadá a nechodí k holiči, protože mají strašně práce. Ta čára nejde přes pohlaví, ale přes hodnoty a kvality člověka.“ S. Hubálek, Česká společnost je nezralá a šovinistická, *Magazín MFDnes* 2. 3. 2000
5. Moderátor A. Cibulka losuje správné odpovědi na otázku, kdy jsme získali titul mistra světa ve fotbale: „Už jsme řekli, že otázka byla trapně jednoduchá, pouze šest procent odpovědělo špatně – to byly určitě nějaké ženy.“ B. Kroužková okamžitě reaguje: „Nemusely to být ženy!“ Dobré ráno, ČT 26. 6. 2000

Závěrem

Z genderově kritické analýzy předloženého jazykového materiálu vyplývá zjištění, že česká „mediální žena“ v podstatě postrádá vlastní identitu. Dbá sice o zevnějšek a eroticitou přitažlivost, ale úspěšnost jejích snah posuzuje muž.³⁵ Nekonkuruje muži profesně, své vzdělání spíše skrývá. Vtipy o ženské inteligenci dobře snáší, ví totiž, že by jinak ve společnosti neobstála. Na vzdělávání jí zbývají večery – přes den se věnuje především výchově dětí, kde je nezastupitelná. Nemůže za to čekat uznání, neboť rodinná sféra je přirozená, nenáročná doména její seberealizace. Mívá-li problémy, zavinila si je svými intrikami.

Český „mediální muž“ má těžší život než žena, neboť na rozdíl od ní podává vysoký výkon v práci. Od rodinných záležitostí a péče o dítě je „osvobozen“. Se ženou kokejuje, neočekává od ní profesionalitu a fundovanost. I na pracovišti vnímá primárně její tělesné přednosti. Mužova nevěra souvisí s hormonálními projevy, nikoli s morálkou (jako u ženy). Feministky přehlíží nebo trestá negalantností (nepomůže jim do kabátu). Představa života s emancipovanou ženou vzbuzuje v inteligentním muži obavy.

Projekce genderu v médiích je všude ve světě trvalým problémem. Nespokojenost s jeho řešením nedávno konstatoval rozsáhlý společný výzkum Německa, Francie, Irska, Velké Británie, Řecka, Itálie, skandinávských a několika dalších zemí, prováděný v devadesátých letech 20. století.

³⁵) Statistiky onemocnění mentální anorexií a bulimií vykazují stejné hodnoty jako v zemích západní Evropy, konstatuje přední česká odbornice na poruchy dětské výživy MUDr. Hana Papežová.

Výhrady zaznívaly vůči způsobům zobrazování žen v reklamě, skrytým projevům sexismu, nově stereotypizaci ženy jako sexuálního objektu náhradou za typ matky a hospodyňky, početně zbytečně silné prezentaci ženy v pozici oběti násilí, obrazu profesně úspěšné ženy s rozpadlým rodinným zázemím apod. [Images... 1997: 13 an.].

Výzkum zaznamenal rostoucí zájem o genderová studia a podtrhl jejich důležitost, zejména v oblasti tzv. nových médií (kde Evropa výrazně zaostává za Severní Amerikou). Smysl výzkumu spočívá v „to raise awareness of gender images in relation to policy-making, not only through monitoring policies and making visible potential weakness in their implementation, but also through providing tools to cope with the future by predicting trends, and through promoting positive developments“ [Images... 1997: 37].

V zemích s demokratickou tradicí byl již – i přes některé nedostatky – v oblasti projekce genderu dosažen určitý standard; např. pořad sestavený z vtipů o ženské inteligenci by se demokratická média neodvážila vysílat. Nepoučená česká publicistická a moderátorská obec, vůči srovnávací kritice povýtce dobře „chráněná“ jazykovou bariérou, přenáší do třetího tisíciletí následující chyby v projekci obrazu ženství (a mužství):

- podává zkreslené, stereotypní, ustrnulé, neúplné, zhusta negativní informace a postoje k ženské otázce a problematice rovnosti pohlaví v neprospěch individuální svobodné volby genderové identity;
- zkreslené a nekorektní výpovědi jiných osob, učiněné prostřednictvím tisku, televize a rozhlasu zpravidla nekomentuje, neproblematizuje, nezpochybňuje. Tím je akceptuje a nadále fixuje ve společenském povědomí.

Česká média jednoznačně selhávají v otázce kompetentnosti, objektivnosti a serióznosti přístupu k vytváření obrazu obou pohlaví. Stojí před nimi tyto úkoly k řešení:

1. zviditelnit ženy a jejich společenský přínos – prostřednictvím interview, ale také historických portrétů. Poučit sebe i veřejnost o úspěších ženského hnutí. Inscenovat „exkluzivní“ i tzv. všední témata – o nositelkách Nobelových cen i o životě matek s více dětmi. Vyhýbat se přitom senzací a pokleslé sentimentalitě, zařazovat např. pořad o rodině s osvojenými dětmi častěji než na vánoce;
2. zbavit se klišovitého přístupu ke genderovým rolím. Připustit jejich neohraničenost, vzájemné prolínání, proměnnost a právo osobní volby, respektovat individualitu. Vztahy mezi pohlavími zbavit všudypřítomného nádechu koketérie. V zájmu žen i mužů představit otcovství jako nenahraditelnou lidskou hodnotu, zviditelnit muže v dřívějších „typicky ženských“ doménách (muže pečující o děti, muže v sociálních službách atd. – předložit tak realizovatelnou alternativu mužství pro ty, kteří by se s ní chtěli ztotožnit);
3. potlačovat nekorektní přístup – naivitu, zesměšňování, projevy neúcty a diskriminace, bagatelizace celých tematických oblastí. Dát přednost odborníkům a odborníkům před baviči. Problematizovat nedemokratická, diskriminující, nekorektní stanoviska. Odhalovat a zcela omezovat pokusy o podsouvání postojů, realizované nepřímou volbou neobjektivních výrazových prostředků („sexuální harašení“ apod.), či přímo – vyslovováním nekorektních a diskriminujících názorů. Poskytnout dostatek prostoru pro fundovanou polemiku a iniciovat diskurs o ženských otázkách.

JANA VALDROVÁ je germanistka a genderová lingvistka, je zaměstnána na katedře germanistiky Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Ve svých publikacích a přednáškové činnosti se zabývá genderovým aspektem v jazyce, ve výuce a výchově.

Literatura

- Braun, Christina von, Inge Stephan (eds.) 2000. *Gender Studien*. Stuttgart: Metzler Verlag.
- Čermáková, Marie, Hana Hašková, Alena Křížková, Marcela Linková, Hana Maříková, Martina Musilová 2000. *Souvislosti a změny genderových diferencí v české společnosti v 90. letech*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky.
- Daneš, František 1997. „Ještě jednou ‚feministická lingvistika‘.“ *Naše řeč* 80(5): 256-259.
- Daneš, František et al. 1997. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia.
- Hoffmannová, Jana 1995. „Feministická lingvistika?“ *Naše řeč* 78(2): 80-91.
- Images of Women in the Media* 1997. Report on existing research in the European Union. Luxembourg: European Communities.
- Kotthoff, Helga 1984. „Gewinnen oder verlieren? Beobachtungen zum Sprachverhalten von Frauen und Männern in argumentativen Dialogen an der Universität.“ S. 90-113 in *Gewalt durch Sprache. Die Vergewaltigung von Frauen in Gesprächen*, hrsg. von S. Trömel-Plötz. Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Nebeská, Iva 1997. „Jak píší české feministky.“ *Naše řeč* 80(1): 19-25.
- Platforma pro akci. Shrnutí závěrů 4. světové konference o ženách v Pekingu 1995. Česká situace* 1998. Praha: Nadace Gender Studies.
- Regionální zpráva o institucionálních mechanismech pro zlepšení postavení žen v zemích střední a východní Evropy* 1999. Praha: Centrum pro Gender Studies.
- Samel, Ingrid 1995. *Einführung in die feministische Linguistik*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Trömel-Plötz, Senta (Hrsg.) 1984. *Gewalt durch Sprache. Die Vergewaltigung von Frauen in Gesprächen*. Frankfurt/Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Valdřová, Jana 1997. „K české genderové lingvistice.“ *Naše řeč* 80(2): 87-91.
- Valdřová, Jana 2001. „Novinové titulky z hlediska genderu.“ *Naše řeč* 84(2): 90-96.
- Wodak, Ruth, Gert Feistritz, Sylvia Moosmüller, Ursula Doleschal 1987. *Sprachliche Gleichbehandlung von Frau und Mann. Linguistische Empfehlungen. Schriftenreihe zur sozialen und beruflichen Stellung der Frau*. Wien: Bundesministerium für Arbeit und Soziales.

*Jednou za čtvrt roku vydává
a objednávky přijímá*

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR

Vlašská 9, Praha 1 – Malá Strana

PSČ 118 40

tel: (02) 575 33 036

(02) 575 31 122

Fax: (02) 575 31 121

E-mail: sodejiny@usd.cas.cz

Obsah čísla 4/2000:

- Michal Reiman Poválečné konflikty a rivality na sovětské politické špici
Sovětské dějiny v nových dílech ruských autorů
- Jiří Pernes Československý rok 1956
K dějinám destalinizace v Československu
- Recenze*
- Jiří Suk Život Václava Havla v pětapadesáti vinětách
zhotovených anglickým politologem Johnem Keanem
- Alexej Kusák Devadesátá léta ve střední Evropě
Právo a kultura v České republice, na Slovensku a v Polsku
- Jan Měchýř Další zpráva o takzvaných Benešových dekrettech
- Jan Měchýř Užitečná informace (nejen) o našich současných
odborech
- Geoffrey Swain Mohl být svět ušetřen komunismu?
*Nová práce o alternativě, kterou znamenal konflikt
legií s bolševiky v roce 1918*
- Horizont*
- Hans Lemberg Hranice a menšiny ve východní Evropě –
geneze a korelace

Anotace

Bibliografie k soudobým dějinám

Články ze zahraničních (západních) odborných časopisů
a sborníků vydaných v letech 1998–2000

Archiv soudobých dějin

Jan Pelikán Jugoslávie a okupace Československa v srpnu 1968
Pět dokumentů k srpnovým událostem